

2010 йил хикояларига бир назар

Бадий адабиётда хар кайси жанр ўз ўрни, файзи, ахамиятига эга. Лекин, хикоя жанрига хос бўлган имкониятлар туфайли хамиша у нисбатан кўп яратилади, кўп эълон қилинади, бинобарин, хар бир миллий адабиётнинг ўзига хос қундалиқ нафаси, кадам олиши, мавқеи хикояда кўпроқ намоён бўлади.

Хикоя нисбатан ихчам ва “тезпишар” жанр хисобланса-да, унинг имкониятлари кенг. Театрнинг мўъжаз сахнаси ёхуд газета-журналнинг кичкина саҳифаси бутун дунёни ўзида жо этиш имконига эга бўлганидек, хикояда ҳам исталган мавзунини исталган камровда, исталган мураккабликда тасвирлаш мумкин. Фақат бу муаллифнинг маҳоратига боғлиқ, яъни, у хар бир хикоянинг ўз макони, ўз замони, ўз бадий реаллигини ярата билдими, мазкур реалликка мос тасвир услуби, тили, оҳанги, ўзига хос образлар силсиласини топдими ёхуд?..

Рустам шаҳарда тугилган, шу ерда вояга етган. Табиат ва хайвонот дунёсини кўпда фарқламайди ҳам. У ўз хонасида, кўпдан буён йигиб юрган бисотидан чиққан плакат – суратни қирқиб деворга илиб қўяди. Хаёлга толади. “Орадан оз вақт ўтдими, кўпми, беҳосдан назарида бир нарса ерга тўп этиб тушгандек бўлди”. Рустам бош қўтариб қараса, суратдаги йўлбарс мушукка ўхшаб ерда ётибди!

Омон Мухторнинг “Суратдаги йўлбарс” хикоясидаги (“Ёшлик”, 8-сон) бу тасвир ўқувчини ажаблантирмайди, хатто суратдан тушган йўлбарснинг одамга ўхшаб тилга қириши, хатто кун бўйи шаҳар айланиб қайтгач, “лип” этиб суратдаги жойига чиқиб олгани ҳам ишонарли. Чунки хикояда ушбу гайритабиий ҳолатнинг бадий асоси яратилган, шунинг ҳисобига нореал манзаралар ўқувчининг шуурида бамисоли реал воқелик манзаралари сингари давом этади. Хикоя муаллифининг профессионал маҳорати ҳам, биринчи навбатда, шунда кўринади.

Нуруллох Муҳаммад Рауфхоннинг “Этакдаги қулба” (“Шарк юлдузи”, 1-сон), Исажон Султоннинг “Қисмат” (“Шарк юлдузи”, 2-сон), Шомирза Турдимовнинг “Сиртлон” (“Шарк юлдузи”, 5-сон) ва Хабибилло Хайдарнинг “Қор элаган кун” (“Шарк юлдузи”, 4-сон) хикояларида ҳам асар учун очилган “қўрик” – замон, макон ҳамда ўша майдонда тасвирланаётган реаллик ўзида хаётий ва хаёлий хақиқатларни уйғун бир ҳолатда мужассам этгани билан ажралиб туради. “Этакдаги қулба”да эса бутун бир қишлоқ аҳлини қомига ютган рухий парокандалик ва унинг зиди бўлмиш муҳаммад рухий соқинлик ўқувчининг кўз ўнгида ажабтовур залворли манзарани гавдалантиради. “Қисмат” ва

“Сиртлон”да эса асосан якка шахс – кахрамон рухиятидаги эврилишлар изтироби тасвирланса, “Кор элаган кун”да бир оила аъзоларини музтар ахволга солган холат каламга олинади.

Номлари тилга олинган хикоялар ўтган 2010 йил хикоянавислигимизда хажман хийла мўъжаз, шундай эса-да, рухий холат тасвиридаги кенглик, психологик таранглик ва маънодорлик, айти чогда, ўқувчини фаол мутолаага чорловчи жозибадорлик ўзига хос тенденция тусини олганлигидан далолат беради.

Хикоянинг мавзу, ният, гоя, конфликт ва хоказо бадиий унсурлар кўтара олган хажмда тугалланиши ҳам ижодий маҳорат белгиларидан хисобланади. Яъни, муаллиф хикоя хажмини хис этганми ёки йўқми, дархол сезилади. Киска, лекин тўмток ва чала таассурот колдирадиган хикоялар бўлганидек, сунъий равишда чўзилиб кетган, ўз “жуссаси”ни кўтара олмаганлари ҳам учрайди. Аммо-лекин батафсил тасвирга асосланган, мумтоз мусика оханглари янглиг вазмин тасвир мароми сакланган хикояларнинг таъсири баайни ўқувчини сеҳрловчи кудратга эга бўлади. Ахмад Аъзамнинг “Тугмачагул” (“Ёшлик”, 5-сон), Асад Дилмуроднинг “Хаёл чўгланиши” (“Ёшлик”, 10-сон), Гулом Каримийнинг “Кўрагон” (“Ёшлик”, 12-сон) хикоялари мана шундай асарлар сифатида хикоячилигимизда алоҳида саҳифа дейиш мумкин.

Рамз, тимсол, мажоз хар кандай бадиий асарнинг, умуман, бадиий тафаккурнинг кўрки, безаги, жилоси сифатида кадрланади. Маҳорат билан яратилган хикояларнинг аксариятида бу каби бадиийлик унсурларининг турфа “киёфа”ларини кўрамыз. Яхши топилган битта рамз асосига қурилган хикоялар ҳам бор. “Суратдаги йўлбарс”да йўлбарс, “Кор элаган кун”да дарвозанинг кайта-кайта сирли тақирлаши, Улугбек Хамдамнинг “Мусулмон”ида (“Ёшлик”, 9-сон) кахрамонлардан бирининг боши узра кўриниб-кўринмаётган куш хикоянинг маъно-мазмун юкини кўтарган.

Ўтган йилда яратилган бир катор хикояларда аёл сиймоси ўзига хос бокиралик, гурур, гўзаллик тимсоли сифатида куйланган десак янглишмаймиз. Наби Жалолиддиннинг баён услубига вазминлик ва батафсиллик хос, бундай хослик унинг “Аёл”идаги (“Ёшлик”, 8-сон) садокат ва аёллик нафсонияти тимсолини сокин драматизм оркали кўрсатишда кўл келган. Зулфия Қуролбой кизининг “Аёл”ида эса (“ЎзАС”, 14 май) аёл киши чуқур ҳамдардлик, муносилик ва бемисл матонат соҳибаси мақомига кўтарилади. Хамид Элхоннинг “Аёл ва илон” хикоясида (“Ёшлик”, 10-сон) аёлнинг, аникроги, аёл вужудидаги пинхон кудратнинг фавкулудда мўъжизаларга кодирлиги ўхшатиб тасвирланган. Айти чогда, аёлга қилинган хиёнат, ноқаслик Абдунаби Хамро “Кирк йиллик қасос” хикоясида (“Ёшлик”, 11-сон) тасвирлангани каби инсонни умрининг охирига қадар таъкиб этиши ҳам ҳеч гап эмас.

Адабиётда тарихий воқеликнинг бадиий талқинини яратишда катта тажриба ва анъаналар мавжуд. Тарихдан хикоя қилишга жазм этган адиб олдида бир катор шарт – амаллар кўндаланг бўлади. Аввало, тарихий хикоятни бузмаслик, иккинчидан эса, муҳими – ўша тарихий воқеликни бадиий хақиқат даражасига олиб чиқиш. Гулом Каримийнинг “Кўрагон” хикоясида Амир Темурнинг Сароймулкхоним билан танишуви ва унга уйланиш воқеалари каламга олинган бўлса, Дурбек Қўлдошевнинг “Шикор” хикоясида (“Шарк юлдузи”, 6-сон) Бобур мирзонинг 11-12 ёшлик чоғидаги ов саргузаштлари тасвирланади. Рисолат Хайдарованинг “Учинчи башорат” хикоясининг (“Шарк юлдузи”, 4-сон) фабуласи Мирзо Улугбекнинг чигал ва фожиали қисмати башорат этилиши асосига қурилган. Таъкидлаш жоизки, адиба топган фавкулудда хаяжонли сюжет занжири ишонарли бадиий тўқима иплари билан чатишиб кетган.

Айрим хикояларда учрайдиган ўхшатиб топилган бир огиз жумла, теша тегмаган деталь ёки тасвир таъбир жоиз бўлса, бир жумла кайфияти ўқувчининг диққатини тортади, унинг хотирасига муҳрланиб қолади, бадиий сўзнинг кудрати, мўъжизасини намоён этади. Уйгун Рўзиёвнинг профессионаллик нуктаи назаридан бир қадар заиф чиккан “Робия” хикоясининг (“Ёшлик”, 7-сон) қахрамони ўн беш йил бир ёстикка бош кўйган турмуш ўртоғи билан шу қадар садокатли хаёт кечирганки, тақдир уларга фарзанд кўришни раво кўрмаган эса-да, бирон марта эри, “кет” демади, Робия “кетаман” демади. Жумланинг ўзида бу оила аъзоларининг аччиқ қисматларига тенгма-тенг кудратга эга бўлган садокат, меҳр-окибат, мухаббат мужассам. Шунга ўхшаш ҳолат Ўқтам Мирзаёвнинг “Ор” сарлавхали хикоясида (“ЎзАС”, 16 апрель) учрайди. Унда шаҳардан қишлоғига келган мартабали меҳмон қаровсиз қолган қабристонга кириб, ишга киришиб кетади – ҳаммаёқни тартибга сола бошлайди, тозалайди. Одамлар хайрон бўлаётганини кўрган меҳмоннинг, “Хамма қабрлар тозаланиши керак, бу ерда бегона қабр йўқ”, деган сўзлари халқимиз табиатидаги соф миллий гуманизм “сурати”ни чизгандек таассурот қолдиради.

Баходир Кобулнинг “Оқ камар” хикояси (“ЎзАС”, 2 апрель) шамолнинг рубобий тасвири билан бошланади. Бамисоли шамол моддийлашади, шабада кўз олдингиздан сузиб ўтади. Тасвирга монанд оҳанг ўқувчининг кайфияти, зехни ва эстетик диди торларини чертади, эъзозлайди. Худди шунга ўхшаш “бир жумла кайфияти” Холиёр Сафаров (“Хайдар бобо”. “Ёшлик”, 5-сон), Муҳаббат Тўхташева (“Ечим”. “ЎзАС”, 5 март) хикояларида ҳам учрайди.

Лукмон Бўрихоннинг “Тун қаъридаги шуъла” (“ЎзАС”, 1 октябрь), Зулфия Куролбой кизининг “Аёл” (“ЎзАС”, 14 март) ва “Кўланка” хикояларини (“Тафаккур”, 4-сон) йил кашфиётлари сифатида таъқидлаш мумкин. “Аёл ва илон” ҳамда “Шабнам соясидаги муҳаббат” (“ЎзАС”, 22 октябрь) хикояларининг муаллифлари Абдунаби Хамро ва Хамроҳон Мусулмонова ижодларига нисбатан ўқувчининг қалбида илиқ ҳарорат ва умид, ишонч тугилади. Шу билан бир вақтда, Шерзод Комил Халил, Ширин Собурова, Дилафрўз Пиримкулова, Хасан Манзур, Муяссар Тиловова, Қаримабегим, Салим Абдурахмон, Ўзбектош Қиличбек, Севара Бахтиёр кизи, Қелдиёр Тўлиев, Муаттар Баротова, Илмира Жуманиёзова, Гулшод Айтбой кизи, Азамат Қоржовов, Бахтиёр Абдугафур сингари ўнлаб ёш хикоянависларимиз ҳавасқорлик даражасидан профессионаллик мақомига қўтарилиш истагида қалам тебратаётганликлари хикоячилигимиз ихлосмандларини қувонтиради, албатта.

Бир сўз билан айтганда, ҳозирги ўзбек хикоячилигимизнинг энг сара намуналари тимсолида рамзийликка, мушоҳадақорликка, фалсафий мажозга, полифоник тасвирлашга мойиллик тенденция тусини олаётганини яққол қузатиш мумкин. Вазмин ва батафсил тасвир услуби кўзга ташланмоқда. Қонфликт, зиддият зохирдан ботинга қўчмоқда. Муаллифининг бадиий маҳорати даражасидан бирмунча паст савияда яратилган хикоялар ҳам йўқ эмас. Айни вақтда, ҳали профессионалликдан йироқ, бадиий сўз кудрати ва жозибасини ҳис этмаслик, хаёт хакикати ва бадиий хақиқат уйғунлигини фарқлай билмаслик, сюжет қурилишида ясамалиқлар, зўракиликлар ҳам учрайдики, буларнинг бари биргалиқда ҳозирги ўзбек хикоянавислигимиз манзараларини ташкил этади. Зеро, шулар сингари ютуқлар, изланишлар ҳаракатдаги адабий жараён учун табиий ҳолат ҳисобланади.